

<https://doi.org/10.15407/socium2025.03.013>

УДК 316.4:304.2

JEL: A13, I31, H41, H53, O15

Creative Commons Attribution 4.0 International

Сова О.Ю., канд. екон. наук, доц., старший науковий співробітник відділу соціального капіталу, Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України, бул. Т. Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна, email: sovy@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6386-6432>, Scopus Author ID: 57225029294

КОНФІГУРАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

У статті розглянуто архітектуру соціального середовища як системоутворюючого чинника резилієнтності якості життя населення з позицій соціоекономіки. Виокремлено його головні компоненти (інституційний, інфраструктурний, соціальний капітал, культурно-психологічний, інформаційний, безпековий), які впливають на соціальний ландшафт життєдіяльності індивідів. Особливу увагу приділено резилієнтності якості життя як здатності адаптуватися до зовнішніх викликів, зберігаючи або трансформуючи механізми підтримки життєвих стандартів. Модифіковано функціональну основу резилієнтності (абсорбцію, адаптацію, трансформацію) до соціального контексту. Застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує соціологічний, інституційний і системний аналіз з використанням методів узагальнення, табличного структурування та елементів концептуального моделювання. Визначено ключові характеристики впливу соціального середовища на якість життя населення (прямий, опосередкований, позитивний, негативний, гнучкий, формалізований, ефективний, продуктивний тощо), а також окреслено ризики, що виникають унаслідок дисфункцій інституцій і слабкості соціальних зв'язків. Їхнє унаочнення підтвердило зв'язки між інституційною ефективністю, рівнем розвитку соціального капіталу, участю жителів в управлінні громадою та здатністю суспільства забезпечити стійкість і адаптивність у кризових умовах. Отримані результати підтверджують, що підвищення резилієнтності якості життя можливе через цілеспрямоване зміцнення головних компонентів соціального середовища та їхню збалансовану конфігурацію, а практичним завданням стає розвиток довіри, інклюзивності та соціальної згуртованості як базових орієнтирів подальшої соціальної політики держави.

Ключові слова: соціальне середовище, якість життя населення, резилієнтність якості життя, соціальна згуртованість, соціальний капітал.

Sova O.Yu., Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor, Senior research fellow, Social Capital Department, Mykhilo Ptoukha Institute for Demography and Life Quality Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, 60, Blvd Taras Shevchenko, Kyiv, 01032, Ukraine, email: sovy@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6386-6432>, Scopus Author ID: 57225029294

CONFIGURATIONS OF THE SOCIAL ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF QUALITY OF LIFE RESILIENCE

The article examines the architecture of the social environment as a system-forming factor in the resilience of population's quality of life from the perspective of socioeconomics. Its key components influencing the social landscape of individuals' livelihoods are identified: institutional, infrastructural, social capital, cultural-psychological, informational, and security. Particular

© Сова О.Ю., 2025

ISSN 1681-116X. Український соціум, 2025, № 3 (94): 13–26

13

attention is given to the resilience of quality of life as the ability to adapt to external challenges while preserving or transforming mechanisms for maintaining living standards. The functional basis of resilience (absorption, adaptation, transformation) is adapted for the social context. The author takes an interdisciplinary approach combining sociological, institutional and systems analysis with the use of generalisation, tabular structuring, and elements of conceptual modelling. The study defines the substantive characteristics of the social environment's impact on quality of life (direct, indirect, positive, negative, flexible, formalised, effective, productive, etc.) and outlines risks arising from institutional dysfunctions and weak social ties. Their visualisation confirmed the links between institutional effectiveness, the level of social capital development, residents' participation in community governance, and society's capacity to ensure stability and adaptability in crisis conditions. The findings confirm that enhancing the resilience of quality of life is possible through the targeted strengthening of key components of the social environment and their balanced configuration, while the practical task becomes the development of trust, inclusiveness, and social cohesion as the fundamental guidelines for the state's future social policy.

Keywords: *social environment, quality of life of the population, resilience of quality of life, social cohesion, social capital.*

Дослідження соціального середовища як багаторівневої, динамічної структури є надзвичайно важливим для аналізу якості життя населення країни. Саме середовище формує механізми соціальної підтримки, можливості для розвитку людського потенціалу, інструменти захисту прав громадян тощо. Від стабільності, відкритості та адаптивності соціального середовища залежить і резиліентність якості життя в умовах викликів сучасного світу – від війни й міграції до технологічних змін і переформатування ринку праці. В українському суспільстві ці виклики набули форм масового внутрішнього переміщення населення, руйнування інфраструктури, посилення соціально-економічних диспропорцій між регіонами, зростання потреби у відновленні системи охорони здоров'я й освіти, а також підтримці ветеранів і вразливих груп. Поряджені проблеми соціального сирітства, бездомності, злочинності та підліткового материнства деформують територіальні громади та впливають на рівень локальної соціальної згуртованості. Все це підтверджує необхідність переосмислення конфігурацій соціального середовища не лише як пасивного простору життєдіяльності соціуму, але й як активного чинника, що формує його стійкість і спроможність до трансформації. Саме тому дослідження соціального середовища та його впливу на якість життя набуває особливої актуальності.

У класичній соціології розуміння соціального середовища було закладено ще Е. Дюркгаймом [1], який підкреслював роль “соціальних фактів” – незалежних від індивіда, але обов'язкових для нього форм колективної поведінки, зокрема моральні норми, право, звичаї. Через ці факти суспільство впливає на людину, формуючи передумови її соціальної адаптації або відчуження. Подібну лінію розвивав Т. Парсонс [2], який тлумачив соціальне середовище як сукупність зовнішніх умов, у межах яких функціонує соціальна система та від яких залежить її життєздатність.

Важливим внеском у сучасне розуміння цього феномену стали ідеї П. Бурдье, який наголосив на гнучкості й багатовимірності соціального середовища. Його концепти “габітусу”, “поля” [3] та “соціального капіталу” [4] дають змогу побачити, як

середовище формує не лише об'єктивні можливості, але й глибоко вкорінені схеми сприйняття й практики. Соціальне середовище в його баченні – це простір нерівного доступу до ресурсів, що визначає життєві траєкторії індивідів і груп.

Сучасна інтерпретація соціального середовища значною мірою збагачена працями У. Бека, зокрема в контексті “суспільства ризику” [5]. Він акцентував, що соціальне середовище одночасно характеризується інституційною структурованістю та постійним виробництвом нових загроз і невизначеностей – економічних, екологічних, політичних, а людина змушена адаптуватися до змін, вибудовувати індивідуальні стратегії безпеки й добробуту. Таким чином, аналіз соціального середовища є невіддільним від розгляду якості життя населення, що визначає здатність індивідів і спільнот до резиліентного розвитку. В українському контексті питання структури та якості соціального середовища порушували дослідники Інституту соціології НАН України. Зокрема, Є. Головаха та Н. Паніна [6] наголошували на важливості вимірювання соціального капіталу як індикатора стабільності соціального середовища. Їхні емпіричні дослідження показали, що рівень довіри, соціальної підтримки та включеності в громадське життя тісно корелює з відчуттям життєвого успіху, безпеки й перспективності.

У колективній монографії під редакцією Е. Лібанової [7] якість життя трактується як окремий складний інтегральний показник, що охоплює не лише рівень задоволення матеріальних і соціальних потреб, але й можливості особистісного розвитку та ступінь участі людини в суспільному житті. Це свідчить про можливості міждисциплінарного підходу до аналізу соціального середовища як головного чинника людського розвитку.

Водночас наведені трактування лише частково перетинаються. Якщо в працях Е. Дюркгайма та Т. Парсонса наголос робиться на відтворенні та цілісності, то у П. Бурдьє та У. Бека – на розмежуванні, конфліктності й ризиках. Це означає, що жоден з підходів не дає вичерпної відповіді на запитання, як поєднуються прагнення до стабільності та умови невизначеності в сучасному соціальному середовищі. У цьому дослідженні ми виходитимемо з позиції, що саме якість життя населення може бути “містком до порозуміння” між концептуальними позиціями, адже вона інтегрує як об'єктивні зовнішні умови, так і суб'єктивні оцінки добробуту та безпеки.

Метою статті є визначення структури, векторів і механізмів впливу соціального середовища на якість життя населення, одним з головних напрямів чого буде обґрунтування підходів до формування соціального середовища як чинника соціальної резиліентності в умовах нестабільності.

У процесі дослідження нами у межах соціологічного аналізу застосовується міждисциплінарний підхід, що поєднує інституційний і системний зрізи. Це дало змогу визначити складові соціального середовища як чинника якості життя. Класифікацію функціональних параметрів резиліентності (абсорбції, адаптації, трансформації) здійснено з використанням елементів концептуального моделювання та узагальнення, що дозволяє оцінити потенціал середовища як ресурсу для стійкості якості життя.

Стаття запланована та підготовлена як перша у циклі праць, де в подальшому передбачається поглиблений аналіз показників соціального середовища в Україні з ак-

центом на їхньому кількісному вимірюванні, регіональній специфіці та динаміці в часі. Такий підхід надасть можливість не лише уточнити зв'язки між складовими соціального середовища та якістю життя населення, але й виробити емпірично обґрунтовані рекомендації для підвищення соціальної резиліентності та сталого розвитку громад.

Сучасна соціоекономіка трактує категорію “соціальне середовище” як базове поняття для розуміння динаміки суспільних процесів, особливо в контексті дослідження якості життя населення [8; 9]. Цей термін має широке застосування – від аналізу соціальної мобільності до вивчення рівня інтеграції, довіри й адаптаційного потенціалу громад. Наприклад, Р. Заноу емпірично довів, що зручність соціальної інфраструктури відіграє значну роль у формуванні відчуття належності до спільноти та рівня життєвої задоволеності серед різних вікових груп [10]. У межах соціального середовища відбувається індивідуальна й колективна активність, опосередкована численними взаємозв'язками, що формують умови існування людини, її соціальну поведінку, добробут, доступ до ресурсів і відчуття безпеки. Воно охоплює як найближчі до людини спільноти (родину, коло друзів, громаду), так і централізовані формації – державні інституції, ринок, інформаційний простір, глобальні соціальні процеси.

Численні дослідження підтверджують, що резиліентність соціального середовища є критично важливою передумовою якості життя в умовах глибоких трансформацій і багатовимірних криз. Зокрема, в контексті глобальних викликів – пандемії COVID-19 та війни в Україні – посилюється необхідність розбудови сталого й адаптивного соціального простору як в містах, так і в територіальних громадах [11]. Резиліентність якості життя формується внаслідок складної взаємодії соціальних структур, культурних практик, інституційної довіри, економічної стабільності та безпекових гарантій. Основою для її підтримки є розвиток соціального середовища, здатного забезпечувати першочергові потреби, активізувати потенціал громадян до самореалізації, адаптації та спільного вирішення проблем. Тож соціальне середовище слід розглядати як системоутворюючий фактор якості життя населення, адже саме воно визначає соціальні, психологічні та інституційні параметри життєдіяльності людини. Воно безпосередньо впливає на рівень задоволеності життям, реалізацію особистих стратегій, а також можливості соціальної мобільності.

У межах дослідження резиліентності як здатності суспільних систем адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх викликів головними аспектами аналізу соціального середовища є його структурна сталість, гнучкість, здатність до відновлення, а також механізми підтримки соціальної інтеграції. У цьому контексті можна виокремити низку його базових складових, що визначають потенціал до підтримання якості життя навіть в умовах криз і нестабільності. У таблиці 1 наведено складові соціального середовища як чинника якості життя¹.

¹ Це дослідження є частиною комплексного проєкту “Домінанти соціально-екологічного структуроутворення резиліентності якості життя населення України в умовах зовнішніх загроз” наукової програми РК 0125U000548 Інституту демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України.

Таблиця 1

Головні складові соціального середовища як чинника якості життя

Компонент	Змістове наповнення	Функція
Інституційний компонент	Формальні інститути: органи влади, система охорони здоров'я, освіти, правосуддя, правоохоронні органи. Неформальні інститути: традиції, громадська думка, соціальні мережі. Наявність механізмів участі громадян у прийнятті рішень	Забезпечує сталість і прогнозованість соціального середовища, гарантує реалізацію прав людини та доступ до базових сервісів
Соціально-економічна інфраструктура	Освіта, охорона здоров'я, соціальні послуги, транспорт, житло. Можливості для зайнятості, розвитку людського капіталу. Цифрова інфраструктура, екологічний стан	Визначає доступність базових життєвих благ, сприяє соціальній мобільності та економічній справедливості
Соціальний капітал	Довіра до інституцій та інших людей. Мережеві зв'язки. Цінності, норми поведінки, ставлення до змін. Громадянська активність, добровільна участь у справах громади. Соціальна згуртованість, інклюзія, міжгендерна та інша справедливість	Стимулює солідарність і взаємну підтримку в демократичному суспільстві
Культурно-психологічний компонент	Коллективна ідентичність, історична пам'ять, моральні регулятори. Рівень тривожності, психологічне здоров'я, практики емоційної підтримки. Доступ до культурної спадщини, можливості самореалізації	Формує внутрішню стійкість суспільства, здатність до адаптації, впливає на сприйняття якості життя
Комунікативно-інформаційне середовище	Доступ до об'єктивної інформації, свобода слова. Прозорість процесів прийняття рішень. Рівень цифрової грамотності та медіарезиліентності	Забезпечує поінформованість, формує критичне мислення, знижує вразливість до дезінформації
Безпековий компонент	Фізична безпека (внутрішня стабільність, криміногенна ситуація, військовий захист). Інформаційна безпека (захист від маніпуляцій). Екологічна безпека (стан довкілля, доступ до чистої води та повітря)	Виступає передумовою соціальної довіри, сталого розвитку та базового відчуття добробуту

Джерело: складено автором.

У запропонованій архітектурі соціального середовища виокремлено шість головних компонентів, що інтегрують як інституційні, так і соціокультурні аспекти життєвого простору індивідів і спільнот, формуючи певні конфігурації. Перший компонент – *інституційне середовище* – охоплює державні структури управління та механізми громадської участі. Його якість визначає рівень прозорості, підзвітності, верховенства права, а також ефективність публічних послуг. До нього також належать інститути громадянського суспільства, які є посередниками між державою та суспільством. *Соціально-*

економічна інфраструктура охоплює базові послуги, що забезпечують фізичне, освітнє, медичне та цифрове благополуччя населення. Наявність доступної й інклюзивної інфраструктури значною мірою визначає життєві можливості людини.

В умовах цифрової трансформації соціального середовища особливої значущості набуває застосування штучного інтелекту та інноваційних HRM-підходів у контексті ефективного використання ресурсів. Це відкриває нові можливості для підвищення організаційної адаптивності, гнучкості інституцій і сталості людського капіталу, що є важливими складовими якості життя в інформаційному суспільстві [12]. *Соціальний капітал* репрезентує якість взаємодії між людьми: рівень довіри, справедливості, громадянської активності, а також види зв'язків (bonding, bridging, linking) [13], що забезпечують згуртованість і можливість для соціального діалогу.

Культурно-психологічний компонент розкриває ціннісні, ментальні й емоційні аспекти життя. Важливими тут є не лише рівень стресу або тривожності, але й наявність умов для самореалізації, культурної участі та розвитку людського потенціалу. *Комунікативно-інформаційне середовище* відіграє головну роль у формуванні сталого та резиліентного соціального простору в умовах високої динаміки інформаційних потоків і зростання гібридних загроз. *Безпечовий компонент* враховує не лише фізичну безпеку (від злочинності або збройних конфліктів), але й інформаційну (захист від дезінформації), а також екологічну (якість довкілля). Безпека є безумовною передумовою стабільності всіх інших складових.

Якість життя населення є результатом динамічної взаємодії багатьох елементів соціального середовища, які можуть слугувати як каталізаторами стійкого розвитку, так і джерелами соціальної напруженості. Якість життя, за класифікацією WHOQOL, охоплює чотири основні домени: фізичне здоров'я, психологічне здоров'я, соціальні зв'язки та довкілля [14]. У ширшому соціоекономічному контексті ця категорія розглядається як інтегральна, що включає також матеріальний добробут, безпеку, соціальну залученість і свободу самореалізації [15]. Соціальне середовище виступає факторним простором, де формуються або руйнуються передумови для якості життя. Визначення характеру впливу соціального середовища на якість життя населення передбачає комплексний міждисциплінарний підхід, що базується на принципах системного аналізу, інституціоналізму та концепції сталого розвитку.

По-перше, цей вплив має як прямий, так і опосередкований характер. Прямий проявляється у безпосередньому впливі соціального середовища на доступ населення до основних послуг – освіти, охорони здоров'я, безпеки, житла, транспортної інфраструктури, тобто базових елементів якості життя. Опосередкований вплив формується через рівень довіри, включеність громадян до суспільних процесів, силу соціального капіталу, а також через інституційні механізми, які визначають ступінь справедливості, соціальної мобільності та захищеності.

По-друге, вплив породжує як позитивний, так і негативний ефект. Так, наявність демократичних інститутів і високий рівень соціальної згуртованості здатні позитивно впливати на відчуття добробуту, соціальну впевненість і оптимізм населення. Натомість недовіра до владних інституцій, соціальна ізоляція, інституційна несправедливість або

просторові диспропорції в інфраструктурі можуть мати відчутно негативний вплив на якість життя, підвищуючи ризики бідності, стресу, соціальної напруженості.

По-третє, характер зв'язку може бути як гнучким, так і формалізованим. Гнучкі (мережеві) зв'язки виникають переважно у горизонтальній площині: волонтерство, взаємодопомога, локальні ініціативи, партнерські об'єднання. Вони ґрунтуються на довірі та особистій відповідальності. Формалізовані зв'язки зазвичай реалізуються у вертикальній площині: через державні механізми соціального захисту, систему освіти й охорони здоров'я, діяльність профспілок, політичних партій, релігійних організацій. Їхнє поєднання формує соціальну систему, здатну адаптуватися до викликів або, навпаки, стає джерелом вразливостей у разі їхньої дисфункції.

По-четверте, характер впливу соціального середовища на якість життя може бути ефективним або неефективним, продуктивним або непродуктивним. Ефективність проявляється в спроможності середовища забезпечити задоволення базових потреб і розвиток людського потенціалу. Неефективність можна зокрема пов'язати із популізмом, адміністративним волонтаризмом, що гальмують позитивні суспільні зміни. Продуктивність визначається наявністю ресурсів, які трансформуються в соціальні результати. Непродуктивний вплив може проявлятися, зокрема, в нераціональному розподілі ресурсів або інституційній інертності.

Узагальнену типологію системного впливу соціального середовища на якість життя населення наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Характеристика системного впливу соціального середовища на якість життя населення

Зміст впливу	Характеристика	Вплив на якість життя
Прямий	Доступ до послуг, інфраструктури, безпеки, освіти	Підвищення базового рівня добробуту
Опосередкований	Довіра, спільна участь, соціальний капітал, соціальні інститути	Визначення відчуття впевненості, соціальної мобільності
Позитивний	Ефективна співпраця, включеність, згуртованість	Покращення добробуту, безпеки, соціального оптимізму
Негативний	Соціальна ізоляція, недовіра, нерівність, дисфункція інститутів	Погіршення життєвих стандартів, зростання вразливості населення
Гнучкий	Горизонтальні зв'язки: громади, волонтерство, самоорганізація	Посилення соціальної взаємодії та адаптивності
Формалізований	Вертикальні механізми: державні програми, соціальний захист, правове поле	Формування стрижня стабільності, доступу до ресурсів
Ефективний / продуктивний	Конструктивна співпраця між секторами, результативні соціальні інвестиції	Максимізація добробуту, розвиток людського капіталу
Неефективний / непродуктивний	Популізм, бюрократія, соціальна інерція	Втрати ресурсів, зниження довіри, поглиблення соціальних проблем

Джерело: складено автором.

Таким чином, соціальне середовище – це не суто технічна платформа підтримки якості життя, а архітектор структурної основи соціальної системи, який впливає на її елементи багаторівнево та різновекторно. Вивчення цього системного впливу дозволяє не лише глибше розуміти природу соціального добробуту, але й оптимізувати механізми, спрямовані на зміцнення соціальної резиліентності та підвищення життєвих стандартів. Тож соціальне середовище є сукупністю соціальних відносин, інституцій, норм, практик і структур, що взаємодіють між собою та формують соціальний ландшафт життя індивіда.

Для глибшого розуміння характеру впливу соціального середовища на якість життя населення нами сформульовано узагальнену схему з прикладами. Вона унаочнює основні дієві канали в контексті різноспрямованості позитивних і негативних ефектів, що виникають у результаті взаємодії структурних і функціональних компонентів соціального середовища громади з головними аспектами якості життя. Позитивні сприяють покращенню соціальних умов, зростанню добробуту та підвищенню суб'єктивного задоволення життям. Натомість негативні можуть генерувати соціальні ризики, посилювати нерівність, викликати зниження довіри та зменшення участі громадян у суспільному житті. Такий підхід дозволяє визначати потенціал середовища як ресурсу розвитку або чинника соціальної вразливості (рис. 1).

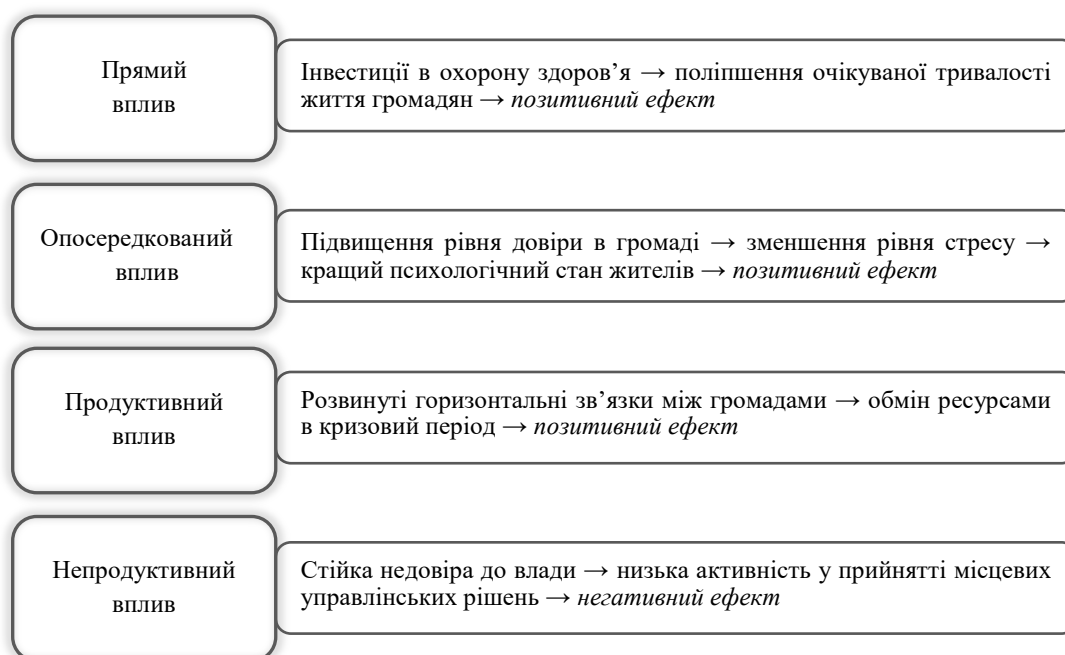

Рис. 1. Приклади векторів впливу соціального середовища на якість життя населення громади

Джерело: складено автором.

Отже, аналіз якості життя неминуче виходить на рівень територіальних спільнот, адже саме громади є базовим простором, де взаємодіють соціальне середовище та індивідуальний добробут. Спроможні та дієві громади є головним інструментом реалізації політики соціальної згуртованості, мобілізації ресурсів і розвитку людського потенціалу [16].

Ця теза є особливо актуальною в умовах швидкої урбанізації, адже сучасні урбанізовані системи поєднують соціальні, екологічні та технологічні компоненти, висуваючи тим самим нові вимоги до управління. Виникає обґрунтована потреба застосування інтегрованого підходу до оцінювання резиліентності з урахуванням міжсекторальних взаємозв'язків і соціального капіталу [17]. Важливою ілюстрацією такого підходу є досвід “розумних міст”, який показує, що інноваційні цифрові рішення й орієнтація на інклюзивність можуть підвищувати адаптивність систем управління, сприяючи зменшенню соціальної вразливості [18]. Головними механізмами зміцнення стійкості дослідники вважають довіру, громадянську активність, інституційну відкритість і наявність горизонтальних зв'язків між жителями, які сприяють мобілізації зусиль у критичних ситуаціях [19; 20]. У сучасних реаліях ключем до збереження соціального добробуту в Україні, зауважимо, є саме розбудова позитивних ефектів від впливу соціального середовища на якість життя.

Соціальне середовище виконує не лише “фонову” або сервісну роль, але й є активним чинником системної стабільності, здатним запобігати руйнівним наслідкам шоків (економічних, екологічних, політичних або воєнних), послаблювати вразливість окремих верств населення та стимулювати потенційний розвиток навіть в умовах невизначеності. Цей потенціал розкривається через базові функції резиліентності якості життя, серед яких ми виокремимо такі:

1. *Абсорбція* як здатність “поглинати” негативні впливи без втрати головних функцій. Вона залежить від:

- стійкості базових інституцій (зокрема, системи охорони здоров'я, соціального захисту, громадської безпеки);
- наявності резервних механізмів – кадрових, ресурсних, інфраструктурних, що можуть бути мобілізовані в разі криз;
- доступності основних соціальних благ – зокрема таких життєво важливих послуг, як вода, енергія, продукти харчування, зв'язок тощо.

Така здатність проявляється, наприклад, у можливості системи охорони здоров'я витримати навантаження під час пандемії або в організованій роботі служб цивільного захисту під час природних катастроф або повітряних атак.

2. *Адаптація* означає гнучкість і здатність оперативно змінюватися відповідно до нових умов, не руйнуючи загальної системної рівноваги. Основними параметрами тут є:

- гнучкий ринок праці з можливістю перепрофілювання, перекваліфікації та підтримки самозайнятості;
- розвинуті мережі соціального капіталу – горизонтальні зв'язки, взаємодопомога, волонтерство;

- доступ до освіти протягом усього життя, включаючи цифрову грамотність і медіарезилієнтність;
- інклюзивність і соціальна згуртованість, що дозволяють уникати маргіналізації окремих груп.

Прикладом реалізації функції може бути пристосування системи освіти до дистанційного навчання, швидке розгортання цифрових адміністративних послуг.

3. *Трансформація* середовища передбачає активну зміну соціальної структури, механізмів управління та моделей взаємодії відповідно до нових викликів. Вона базується на:

- інституційній відкритості до реформ;
- підтримці соціального підприємництва та інноваційних практик;
- громадянській активності та залученості громад до процесів прийняття рішень;
- культурній та ідентифікаційній основі, що забезпечує спільне бачення майбутнього.

Така трансформація може проявлятися в переході від централізованих до децентралізованих моделей управління, впровадженні інклюзивних практик в освіті або розвитку нових форм солідарної економіки (кооперативів, громадських фондів тощо).

Абсорбція, адаптація та трансформація у контексті резилієнтності активно використовуються в міжнародних дослідженнях з екологічної, соціальної та інституційної стійкості. Наприклад, один із засновників Стокгольмський центр стійкості (Stockholm Resilience Centre) К. Фолке [21] розробив концепцію соціоекологічної резилієнтності, де було розвинено ідею трьох взаємопов'язаних можливостей: поглинати шоки (absorb disturbances), пристосовуватися до змін (adapt to change), перетворювати системи (transform systems). Ці поняття інтегруються в аналізі стійкості соціальних структур і добробуту населення. Б. Волкер та Д. Солт також зосередилися на дослідженні соціоекологічних систем, але їхні висновки мають пряме застосування до соціального середовища: як суспільства пристосовуються до змін, забезпечують належне функціонування й здійснюють системні трансформації [22]. Д. Александер обговорює ці три фази як головні для побудови резилієнтного соціального простору [23]. Незважаючи на те, що дослідження стосується управління ризиками, воно глибоко пов'язане з темами життєстійкості громад.

Виявлена нами увага до категорій абсорбції, адаптації, трансформації в науковій літературі підкреслює значущість конфігурацій соціального середовища, які формують здатність протистояти ризикам, адаптуватися до викликів і здійснювати прогресивні зміни для покращення резилієнтності якості життя.

Висновки. Соціальне середовище визначає ресурсну основу – доступність послуг і розвинуту інфраструктуру, соціальний капітал і згуртованість, ефективність і транспарентність комунікації, безпеку й інституційну спроможність – для збереження та зміцнення життєвого потенціалу населення навіть у кризових умовах.

Нами було встановлено, що резилієнтність якості життя безпосередньо залежить від характеристик соціального середовища, які були структуровані за шістьма основними компонентами: інституційним, соціально-економічною інфраструктурою, соціальним капіталом, культурно-психологічним, комунікативно-інформаційним і

безпековим. Вони не існують ізольовано, а формують складну систему взаємозв'язків, що може як посилювати, так і послаблювати стійкість соціальної системи. Особливого значення набуває розвиток соціального капіталу, адже він зміцнює не лише інституційну стабільність, але й довіру та соціальні зв'язки. Це сприяє підвищенню адаптивності суспільства, зменшенню соціальних розривів і формуванню сприятливого середовища для самореалізації, інклюзії та солідарної діяльності спільнот.

Резиліентність якості життя слід розглядати не як статичний стан, а як динамічний процес, що реалізується через три головні функції: абсорбцію (поглинання та пом'якшення наслідків шоків), адаптацію (гнучке пристосування до нових умов) і трансформацію (свідомі зміни, спрямовані на підвищення добробуту). Такий підхід узгоджується зі світовими концепціями соціоекологічної резиліентності й має практичну значущість для аналізу соціального середовища. Водночас соціальне середовище має як позитивні ефекти (соціальну згуртованість, інклюзію, довіру), так і потенційні ризики для якості життя (соціальну фрагментацію, факторну нерівність, втрату суб'єктивного добробуту), і від вираженої його конфігурації залежить здатність виконувати не лише сервісну, але й стабілізаційну та мотиваційну функції.

Для підвищення соціальної резиліентності та покращення якості життя населення перспективними кроками є перевірка гіпотез про те, що діяльність зацікавлених сторін за наступними напрямками зміцнюватиме компоненти соціального середовища:

1. Посилення інституційної довіри та прозорості є важливим чинником розбудови соціальної резиліентності. Розвиток ефективних і підзвітних державних інституцій зменшує інформаційні бар'єри, підвищує рівень довіри й соціальної згуртованості. Це може реалізовуватися через політику відкритих даних, подальшу цифровізацію державних послуг і залучення громадян до управлінських процесів (зокрема, через інструменти е-урядування).

2. Інвестиції в соціальний капітал формують умови для зміцнення соціальної резиліентності. Зокрема, державні та місцеві програми, що стимулюють волонтерство, соціальне підприємництво, розвиток громадських організацій і локальні ініціативи щодо розв'язання проблем бездомності, алкоголізму, сирітства, забезпечують поширення практик взаємодопомоги та солідарності. Важливим аспектом цих заходів є їхнє поєднання з принципами екосвідомості, що корелює зі зростанням суб'єктивного відчуття благополуччя.

3. Створення інклюзивного соціального середовища є наступною передумовою підвищення якості життя й зміцнення соціальної резиліентності. Забезпечення громадянам рівних можливостей через доступ до якісної освіти, гарантованих медичних послуг, житла та інклюзивних практик на ринку праці зменшує соціальну ізоляцію та скорочує нерівність.

Таким чином, різні конфігурації соціального середовища визначають межі та можливості резиліентності якості життя населення, роблячи її реальною основою сталого розвитку громад. Варто зазначити обмеження цього дослідження: по-перше, методологічне – оскільки застосовані аналітичні підходи ґрунтуються на узагальненнях і не відображають усіх регіональних відмінностей; по-друге, теоретичне – використані концептуальні твердження потребують подальшої верифікації в емпіричних кейсах.

На основі здійснених теоретичних напрацювань темою подальших праць може стати аналіз індикаторів соціального середовища в Україні, результати якого окреслять дієві заходи впливу на підвищення рівня соціальної резилієнтності.

Список використаних джерел

1. Durkheim É. *The Rules of Sociological Method*. New York: Free Press, 1982. 269 p. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-16939-9>
2. Parsons T. *The Social System*. Glencoe, IL: The Free Press, 1951. 575 p. URL: <https://archive.org/details/socialsystem00pars/mode/2up?ref>
3. Bourdieu P. *The Logic of Practice*. Redwood City: Stanford University Press, 1990. 166 p. <https://doi.org/10.1515/9781503621749>
4. Bourdieu P. The forms of capital. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* / J. Richardson (Ed.). New York: Greenwood, 1986. P. 241–258. URL: <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm>
5. Beck U. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications, 1992. 264 p. URL: <http://www.riversimulator.org/Resources/Anthropology/RiskSociety/RiskSocietyTowardsANewModernity1992Beck.pdf>
6. Ворона В., Резнік В. Соціологічний моніторинг українського суспільства: методики спостережень, показники та виявлені соціальні тенденції 1992–2021 років. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності*. 2021. Вип. 8 (22). URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021-bez-dodatkov.pdf>
7. Людський розвиток в Україні. Оцінка та прогноз рівня життя населення: кол. моногр. / за ред. Е.М. Лібанової; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Київ, 2019. 270 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39070>
8. *Handbook of social indicators and quality of life research* / by editors K.C. Land, A.C. Michalos, M.J. Sirgy. Springer, 2012. <https://doi.org/10.1007/978-94-007-2421-1>
9. Yonk M.R. Improving Quality of life – Exploring standard of living, wellbeing, and community development. IntechOpen, 2021. <https://doi.org/10.5772/intechopen.77595>
10. Zahnow R. Social infrastructure, social cohesion and subjective wellbeing. *Wellbeing, Space and Society*. 2024. Vol. 7. Article 100210. <https://doi.org/10.1016/j.wss.2024.100210>
11. Sharifi A. Resilience of urban social-ecological-technological systems (SETS): a review. *Sustainable Cities and Society*. 2023. No. 99. Article 10491. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2023.104910>
12. Sovo O., Bieliaieva N., Antypenko N., Drozd N. Impact of artificial intelligence and digital HRM on the resource consumption within sustainable development perspective. *E3S Web of Conferences*. 2023. No. 408. Article 01006. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202340801006>
13. Grum B., Kobal Grum D. Urban resilience and sustainability in the perspective of global consequences of COVID 19 pandemic and war in Ukraine: a systematic review. *Sustainability*. 2023. Vol. 15 (2). Article 1459. <https://doi.org/10.3390/su15021459>
14. The WHOQOL Group. The World Health Organization Quality of Life (WHOQOL): Development and general psychometric properties. *Social Science & Medicine*. 1998. Vol. 46 (12). P. 1569–1585. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(98\)00009-4](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(98)00009-4)
15. Costanza R.J., Elliott C., Farley J., Elliott Gayer D., MacDonald Glenn L., Hudspeth T., Mahoney D., McCahill L., McIntosh B., Reed B., Abu Turab Rizvi S., Rizzo D.M., Simpatico T., Snapp R. Quality of life: An approach integrating opportunities, human needs, and subjective well-being. *Ecological Economics*. 2007. No. 61 (2-3). P. 267–276. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2006.02.023>
16. Заяць Т., Романюк С., Краєвська Г., Дяконенко О., Сова О. Пріоритетні напрями формування спроможних територіальних громад в Україні. *Agricultural and Resource Economics*. 2024. Vol. 10 (1). P. 135–164. <https://doi.org/10.51599/are.2024.10.01.06>

17. Zhao G., Hui Xu, Zhao F., Feng L., Lu Y., Zhang Y. How does social capital facilitate community disaster resilience? A systematic review. *Frontiers in Environmental Science*. 2024. Vol. 12. Article 1496813. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2024.1496813>
18. Morsut C., Kuran C., Kruke B.I., Orru K., Hansson S. Linking resilience, vulnerability, social capital and risk awareness for crisis and disaster research. *Journal of Contingencies and Crisis Management*. 2022. Vol. 30 (2). P. 137–147. <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12375>
19. Liu C.-F., Mostafavi A. Network dynamics of community resilience and recovery: new frontier in disaster research. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 2025. Vol. 123. Article 105489. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2025.105489>
20. Kuzior A., Krawczyk D., Brożek P., Pakhnenko O., Vasylieva T., Lyeonov S. Resilience of smart cities to the consequences of the COVID-19 pandemic in the context of sustainable development. *Sustainability*. 2022. Vol. 14 (19). Article 12645. <https://doi.org/10.3390/su141912645>
21. Folke C. Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global Environmental Change*. 2006. Vol. 16 (3). P. 253–267. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>
22. Walker B., Salt D. Resilience Practice. Washington: Island Press, 2012. <https://doi.org/10.5822/978-1-61091-231-0>
23. Alexander D.E. Resilience and disaster risk reduction: an etymological journey. *Natural Hazards and Earth System Sciences*. 2013. Vol. 13 (11). P. 2707–2716. <https://doi.org/10.5194/nhess-13-2707-2013>

Надійшла 23.06.2025

Прорецензована 22.07.2025

Доопрацьована 21.08.2025

Підписана до друку 30.09.2025

References

1. Durkheim, É. (1982). *The Rules of Sociological Method*. New York: Free Press. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-16939-9>
2. Parsons, T. (1951). *The Social System*. Glencoe, IL: The Free Press. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-16939-9>
3. Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Redwood City: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9781503621749>
4. Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). New York: Greenwood. URL: <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm>
5. Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications. URL: <http://www.riversimulator.org/Resources/Antropology/RiskSociety/RiskSocietyTowardsAnewModernity1992Beck.pdf>
6. Vorona, V., Rezyk, V. (2021). Sociological monitoring of Ukrainian society: observation methods, indicators and identified social trends 1992-2021. *Ukrainian society: monitoring of social changes*, 8 (23). URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021-bez-dodatkov.pdf> [in Ukrainian]
7. Libanova, E. (Ed.). (2019). *Human Development in Ukraine. Assessment and Forecast of the Standard of Living of the Population: Collection of Monographs*. Kyiv: NAS of Ukraine, M. Ptukha Institute of Demography and Social Research. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39070> [in Ukrainian]
8. Land, K.C., Michalos, A.C., Sirgy, M.J. (Eds.). (2012). *Handbook of social indicators and quality of life research*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-94-007-2421-1>
9. Yonk, M.R. (2021). Improving Quality of life – Exploring standard of living, wellbeing, and community development. *IntechOpen*. <https://doi.org/10.5772/intechopen.77595>

10. Zahnow, R. (2024). Social infrastructure, social cohesion and subjective wellbeing. *Wellbeing, Space and Society*, 7, 100210. <https://doi.org/10.1016/j.wss.2024.100210>
11. Sharifi, A. (2023). Resilience of urban social-ecological-technological systems (SETS): a review. *Sustainable Cities and Society*, 99, 10491. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2023.104910>
12. Sova, O., Bieliaieva, N., Antypenko, N., Drozd, N. (2023). Impact of artificial intelligence and digital HRM on the resource consumption within sustainable development perspective. *E3S Web of Conferences*, 408, 01006. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202340801006>
13. Grum, B., Kobal Grum, D. (2023). Urban resilience and sustainability in the perspective of global consequences of COVID 19 pandemic and war in Ukraine: a systematic review. *Sustainability*, 15 (2), 1459. <https://doi.org/10.3390/su15021459>
14. The WHOQOL Group. The World Health Organization Quality of Life (WHOQOL): Development and general psychometric properties. (1998). *Social Science & Medicine*, 46 (12), 1569-1585. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(98\)00009-4](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(98)00009-4)
15. Costanza, R.J., Elliott, C., Farley, J., Elliott Gayer, D., MacDonald Glenn, L., Hudspeth, T., Mahoney, D., McCahill, L., McIntosh, B., Reed, B., Abu Turab Rizvi, S., Rizzo, D.M., Simpatico, T., Snapp, R. (2007). Quality of life: An approach integrating opportunities, human needs, and subjective well-being. *Ecological Economics*, 61 (2-3), 267-276. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2006.02.023>
16. Zaiats, T., Romaniuk, S., Kraievska, H., Diakonenko, O., Sova, O. (2024). Priority areas for the formation of capable territorial communities in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*, 10 (1), 135-164. <https://doi.org/10.51599/are.2024.10.01.06> [in Ukrainian]
17. Zhao, G., Hui, Xu, Zhao, F., Feng, L., Lu, Y., Zhang, Y. (2024). How does social capital facilitate community disaster resilience? A systematic review. *Frontiers in Environmental Science*, 12, 1496813. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2024.1496813>
18. Morsut, C., Kuran, C., Kruke, B.I., Orru, K., Hansson, S. (2022). Linking resilience, vulnerability, social capital and risk awareness for crisis and disaster research. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 30 (2), 137-147. <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12375>
19. Liu, C.-F., Mostafavi, A. (2025). Network dynamics of community resilience and recovery: new frontier in disaster research. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 123, 105489. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2025.105489>
20. Kuzior, A., Krawczyk, D., Brożek, P., Pakhnenko, O., Vasylieva, T., Lyeonov, S. (2022). Resilience of smart cities to the consequences of the COVID-19 pandemic in the context of sustainable development. *Sustainability*, 14 (19), 12645. <https://doi.org/10.3390/su141912645>
21. Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, 16 (3), 253–267. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>
22. Walker, B., Salt, D. (2012). *Resilience Practice*. Washington: Island Press. <https://doi.org/10.5822/978-1-61091-231-0>
23. Alexander, D.E. (2013). Resilience and disaster risk reduction: an etymological journey. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 13 (11), 2707-2716. <https://doi.org/10.5194/nhess-13-2707-2013>

Received on June 23, 2025

Reviewed on July 22, 2025

Revised on August 21, 2025

Signed for printing on September 30, 2025